

SİYASAL KÜLTÜR VE SOSYAL SERMAYENİN KARŞILAŞTIRILMASI: TÜRKİYE İÇİN BAZI ÇIKARSAMALAR

THE COMPARISON OF POLITICAL CULTURE AND SOCIAL CAPITAL: SOME ASSUMPTIONS FOR TURKEY

A. Argun AKDOĞAN*

ÖZET

Bireylerin birbirlerine duydukları güvenin demokratik bir siyasal sistemin istikrarının korunmasında önemli bir işlevi olduğunu savunan sosyal sermaye ve siyasal kültür yaklaşımları, bu çalışmada, yöntem ve araştırma konuları açısından karşılaştırılmaktadır. Yapılan çeşitli kamuoyu araştırmaları Türklerin tanımadıkları ve kendilerinden farklı insanlara güvenmediklerini göstermektedir. Varolan güven açığının ilksel bağların hakim olduğu çeşitli dini, etnik ve hemşehri gruplarınca giderilebileceği ileri sürülmektedir. Makalede, ilgili yazın değerlendirildikten sonra, ademi merkezileşme ve özelleştirme sonucunda devletin kamu hizmetlerinden çekilmesiyle birlikte Türkiye’de sosyal sermayesi yüksek ilksel grupların hakim olduğu parçalanmış ve ayrılmış bir sosyal yapının oluşma riski tartışılmaktadır.

Anabtar Sözcükler: Siyasal Kültür, Sosyal Sermaye, Güven, Siyasal Katılım

ABSTRACT

Social capital and political culture approaches argue that the trust that individuals feel towards each other has a crucial function for the stability of a democratic political system. On the basis of the public opinion polls’ findings about the distrust feelings of Turks to people who they do not know and who are different than them, it is argued that this trust gap can be filled with various religious, ethnic and fellow groups in which primordial ties are dominant. After the review of the relevant literature, the risk of a fragmented and decomposed social structure formation in Turkey dominated by primordial groups which can emerge as a result of decentralization and privatization process and the retreat of the state from providing public services, is assessed.

Keywords: Political Culture, Social Capital, Trust, Political Participation

---

* Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Öğretim Görevlisi

Dünya Bankası'nın 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren kullanmaya başlamasıyla yaygınlık kazanan sosyal sermaye (SS) yaklaşımı, 1960'lı yılların gözde kavramlarından siyasal kültür (SK) ile araştırma nesnelere ve yöntemleri açısından önemli benzerlikler göstermesine rağmen, aralarındaki ilişki çok az akademik çalışmada incelenmiştir. Her iki yaklaşım da bireyler arasındaki yüksek güven ilişkisini liberal demokratik sistemin sürdürülebilirliği açısından en önemli değişken olarak görmektedirler. Ancak SK yaklaşımı güven ilişkisini ulus-devlette yaşayan vatandaşlar arasında çözümlerken, SS yaklaşımı yüzyüze ve yakın ilişkilerin var olduğu sosyal grupları temel almaktadır. Çeşitli kamuoyu araştırmalarında Türkiye'nin insanların tanımadıkları, kendilerinden farklı insanlara pek güvenmedikleri bir toplum özelliği taşıdığı ortaya konması bu iki yaklaşımın Türkiye bağlamında tartışılmasının anlamlı olduğunu göstermektedir.

Güvenin en önemli açıklama araçlarından biri olduğu SS yaklaşımında, güven ilişkisi mahalle sakinleri, spor kulüpleri, müzik koroları gibi daha küçük ölçekli toplumsal ağlarda incelenmektedir. Türkiye'de birbirlerini tanıyan insanların yüzyüze etkileşime girdikleri küçük ölçekli toplumsal ağlarda yüksek bir güvenin var olduğunu ileri süren bazı sosyal bilimciler, ademi merkezleşme süreciyle birlikte bu toplumsal ağların daha da güçlenmesinin Türkiye'deki sivik¹ kültüre olumlu katkıda bulunacağını savunmaktadırlar. Bu çalışmada, bu önermenin geçerliliği bireyler arasındaki güven ilişkisinin temel açıklama nesnesi olduğu SK ve SS yaklaşımları çerçevesinde tartışılmaktadır.

SK ve SS'nin kavramsal gelişimi, konuyla ilgili yazının belli başlı temsilcilerinin eserleri üzerinden incelenerek, her iki yaklaşımın örgütler, siyasal sistem, siyasal istikrarla ilgili değerlendirmeleri karşılaştırılmaktadır. Yapılan bu karşılaştırma çerçevesinde Türkiye'de SK ve SS konusunda yapılan görgül ve kuramsal tartışmalar incelenmektedir. SK yaklaşımı Türkiye'deki sivik kültürü yaygınlaştırmak ve sağlamlaştırmak için devletin önemli bir işlevi olduğunu iddia ederken, SS yaklaşımının mahalle gibi küçük ölçekli sosyal gruplarda bireyler arasındaki yüksek güveni vurgulayarak devlete herhangi bir işlev yüklediği görülmektedir. Bu farklı yaklaşımlar çerçevesinde çalışmanın sonuç bölümünde Türkiye'de son dönemde yaşanan ademi merkezleşme sürecinin vatandaşlar arasındaki güven ilişkisini nasıl ve ne yönde değiştireceği hakkında bazı önermeler ileri sürülmektedir.

---

¹ "Sivik kültür" kavramı, bu çalışmada Almond ve Verba'nın (1963) çalışması kapsamında ele alınmaktadır. Latince "civicus" şehre, vatandaşa ya da vatandaşlığa ait olanı tanımlayan bir sıfattır. Almond ve Verba, Batı'daki siyasi ve serbest pazar kurum ve kuralları çerçevesinde ortaya çıkan vatandaş algı, değer ve tutumlarını "sivik kültür" olarak tanımladılar. Bu çalışmada "tanımlayıcı, doyurucu bir Türkçesi" (Hasan Bülent Kahraman, Radikal, 23 Temmuz 2004) olmayan "sivik" sözcüğüne bir karşılık aranmayarak sözcüğün Türkçe okunuşu kullanılmıştır.

KAVRAMLARIN GELİŞİMİ

Siyasal Kültür

İlk kez 1956 yılında Gabriel Almond tarafından önerilen SK kavramı, Amerikan siyaset bilimi çevrelerinde ilgiyle karşılanmıştır; özellikle 1960'lı yıllarda akademik yazında sıklıkla kullanılan bir model olmuştur (Chilton, 1988: 419). Siyasal kültür yaklaşımı, 1960'lı yıllarda geleneksel Amerikan siyaset biliminin Samuel Beer, Lucien Pye, Sidney Verba, Gabriel Almond, Seymour Lipset ve Robert Dahl gibi belli başlı temsilcilerinin çalışmalarında kullanılarak yaygınlaşmıştır Gibbens (1989: 3).

Bireyin tutum, davranış ve algılamalarını ön plana çıkartan SK yaklaşımı, toplumsal grupların (çoğulcu kuram çerçevesinde çıkar ya da baskı gruplarının) hükümeti etkilemesine dayalı makro çözümleme yöntemlerinin hakim olduğu Amerikan siyaset bilimine mikro ölçekte analiz gerçekleştirme olanağı sunmuştur. Siyasal kültür, Almond'un ifadesiyle "siyaset teorisindeki 'mikroyla makro arasındaki boşluğu' birleştirebileceğimiz değerli bir kavramsal araç sunmaktadır" (Almond ve Powell, 1966: 51-52). Amerikan siyaset biliminin modernleşmekte olan toplumları açıklamak ve Amerikan siyasal sisteminin kurumsal yapı ve kurallarını bu toplumlara aktarmak için kullandığı sistem yaklaşımı ve yapısal-işlevselciliğin öngörülen sonuçları (demokratik-liberal siyasal sistemleri) yarat(a)maması SK çalışmalarına ve özellikle de bu konuda hala en fazla atıf alan kaynak olan Almond ve Verba'nın "The Civic Culture" adlı eserine ilgiyi artırmıştır (Lane, 1999: 29). SK, Almond ve Verba'nın (1963: 12) çalışmasında "siyasal sisteme ve sistemin çeşitli kısımlarına yönelik belirli siyasal yönelimler-davranışlar ve sistemdeki kişinin işlevine yönelik davranışlar" olarak tanımlanır.

Siyasal kültür çalışmaları yaygınlık kazanmadan önce Amerikan siyaset bilimi çevrelerinde hakim olan çoğulcu siyaset yaklaşımı, bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu çıkar gruplarının siyasal sisteme yönelttiği taleplerinin içeriğini, taleplerini aktarma biçimlerini ve taleplerin kamu politikalarını şekillendirmekteki etkilerini incelemekteydi. Sivil toplum-devlet ayrımı çerçevesinde çıkar ya da baskı gruplarının siyasal sistemi nasıl etkilediğine dayalı bu tek yönlü analiz, bu grupların sözcülüğünü ve savunuculuğunu yaptığı taleplerin nasıl oluştuğuna, çıkar gruplarını oluşturan bireyler arasındaki ilişkilerin nedenlerine ve niteliğine yeterli ve gerekli dikkati göstermemekteydi. Bireylerin siyasal sistem hakkındaki tutum, düşünce ve algılayışlarının siyasal sistemin özellikleriyle doğrudan ilgili olduğunu savlayan SK yaklaşımı, siyasal katılımın farklı siyasal sistemlerde hangi nedenlerle farklı sonuçlar verdiğini açıklayarak çoğulcu kuramın eksikliğini giderme potansiyeli sunuyordu. 1960'lı yıllarda Amerikan siyaset biliminde hakim davranışsal çözümlemeyi benimseyen SK yaklaşımının normatiflikten uzak olduğu varsayılan görgül araştırma yapma olanağını da

tanınması, bu yaklaşımın meşruiyet kazanıp yaygın bir araştırma yöntemi haline gelmesinde etkili oldu.

Almond ve Verba'nın eserlerindeki temel önermelerden biri, tüm siyasal sistemlerde varolan meşrulaştırıcı semboller üstünde belirli bir oranda oydaşmanın siyasal sistemin istikrarı için gerekliliğidir. Demokratik bir siyaset kültüründe vatandaşlar bilişsel, duygusal ve değerlendirme yoluyla bu meşrulaştırıcı sembollerin devamlılığına katkıda bulunurlar (Almond ve Verba, 1963: 15). Bu yönelimlerin ideal bir karışımını bulmak için beş farklı ülkede yürüttükleri görgül araştırmalar sonucunda, yazarlar üç farklı SK tanımladılar: Yerel ya da geleneksel kültür; katılımcı ya da ussal-aktif kültür; ve saygılı ya da uyumlu (*deferential*) kültür. Almond ve Verba, istikrarlı ve etkin bir demokrasi olasılığının ussal-aktif vatandaşların oluşturduğu "sivik medeni kültüre" sahip toplumlarda daha yüksek olduğu sonucuna vardılar.

Gerçek bir demokrasinin yalnızca partiler, seçimler, anayasa, yasalar ve bürokrasiyle kurulamayacağını ve sürdürülemeyeceğini vurgulayan Almond ve Verba (1963: 498), "bir tutum ve davranış sorunu olan demokrasi"nin öğrenilmesinin zorluğunu ortaya koydular. Liberal demokratik siyasal sistemlere özgü siyasal kurumların modernleşmekte olan ülkelere aktarılmasının, otoriter ve diktatörlük rejimlerini engelleyememesi ve Soğuk Savaş döneminde Amerikan siyaset bilimindeki temel "sorun" olan komünizmin yayılmasının önüne geçilememesi, SK çalışmalarına verilen önemi daha da artırdı. Almond ve Verba'nın (1963: 498) demokratik sistemi destekleyen bir SK varolmadıkça, demokrasinin başarı şansının düşük olduğu önermesi genel kabul gördü.

Siyasal kültür yaklaşımı aracılığıyla Amerikan siyaset bilimcileri liberal demokratik bir sistemin kurulması ve yaşatılması için gerekli toplumsal özellikleri belirlemeye çalıştılar. "Siyaset bilgisi ve becerilerine olduğu kadar siyaset nesnelere ve süreçlerine doğru duygu ve değer yönelimleri" tanımlamayan SK ile "demokratik istikrarla ilişkili olduğu varsayılan kültürel özellikleri" çözümlene çabasına giriştiler (Almond 1992: 26). Bu çalışmalarla, liberal demokratik bir SK'yi yeşertecek ve devamlılığını sağlayacak siyasal toplumsallaşma sürecinin değişkenleri belirlenerek bu değişkenlere müdahale edilecek ve liberal demokratik siyasal sistemin devamlılığı sağlanabilecekti.

Sosyal Sermaye

SK yaklaşımında olduğu gibi SS yaklaşımında da farklı model ve tanımlar öneren birçok çalışma bulunmaktadır. İki yaklaşımı birbirinden ayıran en önemli farklılıklardan biri, SS yaklaşımında akademik çalışma ve uygulama alanının siyasal sistemle sınırlı olmamasıdır. SS, ekonomi, kalkınma, eğitim, kriminoloji gibi alanlarda özellikle son on yılda giderek artan bir sıklıkta kullanılmaktadır (Walters, 2002: 378). SS çalışmalarında üç

farklı yaklaşım gözlemlenmektedir: toplumsal gruplardaki siyasi yönelimleri ve davranışı açıklayan sosyolojik (toplumbilimsel) gelenek; daha çok bireysel değer ve kimliklere odaklanan psikolojik (ruhbilimsel) gelenek; kişisel çıkar ve bireysel rasyoneliteyi inceleyen ekonomik gelenek (Mettler ve Soss, 2004; Kumlin ve Rothsetein, 2005: 343).

Siyaset bilimi ya da siyaset sosyolojisi alanındaki çalışmalarda bu farklı yaklaşımlar bir arada değerlendirilerek siyaset sisteme ilişkin bazı özellikler SS çerçevesinde açıklanmaktadır. Ayşe Buğra'nın (2001: 23) ifadesiyle "kavramın bugünkü yaygın kullanıma yol açan klasik denilebilecek" çalışmalardan biri Robert Putnam'ın (1993) "Demokrasinin Çalışmasını Sağlamak" adlı kitabında SS "eşgüdümlü faaliyeti kolaylaştırarak toplumun etkinliğini artıracak güven, norm ve ağlar gibi toplumsal örgütlenmenin özellikleri" olarak tanımlanmaktadır. Putnam'a göre bu özellikler güven, karşılıklılık² ve işbirliği ruhunu ayakta tutarlar. Alexis de Tocqueville'in Amerika üzerine yaptığı gözlemlerden yararlanan Putnam gönüllü örgütler, spor kulüpleri, korolar, vb. toplumsal ağların vatandaşlar arasında yaratacağı güven ortamının demokrasinin sağlıklı işlemesinin en önemli teminatlarından biri olduğunu ileri sürer.

SİYASAL KÜLTÜR VE SOSYAL SERMAYE YAKLAŞIMLARININ KARŞILAŞTIRMASI

Örgütler

Hem SK hem de SS yaklaşımında sivil toplum örgütlerinin siyaset sisteminin işleyişi açısından önemli işlevleri vardır. Sivik kültürü ön plana çıkartan her iki yaklaşım da sivil toplum örgütlerini toplumsal ve siyaset yaşamın vazgeçilmez unsurları olarak ele alır (Walters, 2002: 383). Devlet ile siyaset süreç arasındaki ilişkileri "toplumsal hareketler" yoluyla kavramsallaştıran Putnam'a (2000: 152) göre "toplumsal hareketler ile sosyal sermaye o kadar yakından ilişkilidir ki hangisinin tavuk, hangisinin yumurta olduğunu anlamak zordur". Putnam (1993: 339) sivik toplumu "aktif, kamu ruhuna sahip vatandaşların oluşturduğu, eşit siyaset ilişkilere, güvene ve işbirliğine dayalı bir toplumsal doku" olarak tanımlar. Sivik toplumun en önemli özelliklerinden biri bireylerin yalnızca toplumsal ağlara katılmaları değil, aynı zamanda bu ağlar içerisinde etkin faaliyet göstererek sivil sorumluluk içerisinde hareket etmeleridir. Yoğun ağ yapılarına ve örgütlenme kültürüne sahip toplumlar SS açısından zengin olarak

² Sosyal bilimlerde ilk defa Karl Polanyi tarafından kullanılan karşılıklılık (*reciprocity*) kavramını, Putnam Polanyi'ye atıfta bulunmadan kullanmıştır. Polanyi'nin "Büyük Dönüşümler" adlı kitabının çevirisini yapan Ayşe Buğra İngilizce sözcük yerine "karşılıklılık" kavramını kullanmıştır (Polanyi, 1944).

değerlendirilmektedir. Güvensizliğin hakim olduğu ve hiyerarşik siyasetin yatay ağların yerini aldığı toplumlarda ise SS ve sivil sorumluluk duygusu son derece düşüktür (Walters, 2002: 379).

Her iki yaklaşımda da sivik kültürün gelişmesi ve sürdürülmesi için gönüllü örgütlerin önemi büyükse de, örgütlerin niteliği ve amaçları farklıdır. Amerikan çoğulcu kuramı çerçevesinde SK yaklaşımı toplumsal grupları tüzel kişiliğe sahip, hiyerarşik olarak örgütlenmiş dernekler, çıkar ya da baskı grupları olarak tanımlar. SS yaklaşımı ise enformel ilişkilere dayanan gönüllü örgütleri ya da toplumsal hareketleri ön plana çıkarır (Walters, 2002: 383).

Putnam (1993: 173), sivil toplum örgütlerini dikey ve yatay olarak ayırtmaktadır. Yatay örgütler “eşit statü ve güçteki aktörleri”, dikey örgütler ise “asimetrik hiyerarşi ve bağımlılık ilişkisi içersindeki eşit durumda olmayan aktörleri” bir araya getirir. Yatay örgütleri oluşturanlar arasında ortak karşılıklılık ilişkisi, dikey örgütlerde ise işverenle işçi arasında arasında gözlemlenen türden bir bağımlılık ilişkisi bulunmaktadır. Örgütü oluşturanlar arasındaki eşitsiz ilişki nedeniyle dikey örgütler karşılıklı toplumsal güven ya da ortaklık duygusu yaratmakta son derece kısıtlıdır. Dikey örgütlerin fazla SS yaratma güçleri olmadığını söyleyen Putnam’a (2000: 40, 158-160) göre “gerçek” SS oluşmasının tek yolu yüzyüze ilişkilidir. Bu açıdan yalnızca toplumsal kökenleri olan girişimler “gerçek” insanlar arasında “gerçek” ilişkilerin olduğu “gerçek” sosyal hareketleri doğurabilir. Greenpeace, Amerikan Emekliler Örgütü, Ulusal Kadın Örgütü gibi geniş bir tabana yayılan örgütlere “sentetik sosyal hareketler” adını veren Putnam bu örgütlerin toplumsal kökenlerinin olmadığını savunur. Belirli bir konuda profesyonel olarak faaliyet gösteren Vaşington merkezli bu tür siyasal lobi dernekleri, “gerçek” bir sivil sorumluluk anlayışına sahip değildir. Bu örgütlere üye olanların çoğunluğunun temel etkinliği aidat ödemekten öteye gitmemektedir. Üyelerin çok azı birbirlerini tanımakta ve dernek faaliyetlerine katılmaktadırlar. Putnam’a göre bu tür “sentetik sosyal hareketlerde” bireyler aynı sembollere, aynı liderlere, aynı çıkarılara ve büyük olasılıkla aynı ideallere bağlı olmalarına rağmen birbirlerine bağlı değildir. Bu nedenle bu tür örgütlerde SS’nin oluşması son derece zordur.

Siyasal Sistem

Siyasal kültür ile SS yaklaşımlarının örgütlenme biçimleri gibi örgütlenme amaçları açısından da farklılıkları vardır. Siyasal kültür yaklaşımındaki örgütler temel olarak aynı çıkarları savunan bireylerin taleplerini siyasal sisteme aktarma işlevini görürler. Bu örgütler “hem belli bir ölçüde bireyin katılıma izin verecek kadar bireye, hem de iktidara erişim sağlayacak kadar devlete yakın kurumlar ve demokratik altyapının gerekli unsurlarıdır. . . .Gönüllü örgütler, devletle birey arasında işleyen dolayımama işlevinin birincil aracıdır. Bunlar aracılığıyla birey kendini etkin ve anlamlı olarak siyasal sistemle ilişkilendirebilir” (Almond ve Verba, 1963: 300-1). Bu

örgütler benzer çıkara sahip bireylerin taleplerini bütünleştirerek siyasal sisteme ya da siyasal sistemin parçalarına (yerel yönetimlere, belli kamu kurumunun taşra örgütlenmesine, vb) aktarırlar. Siyasal kültür yaklaşımı vatandaşların tümünün siyasal sisteme yönelik tutum, inanç ve değerlerini incelediği için ulus-devlet odaklıdır. Bu yaklaşıma göre siyaset, siyasal sistemin merkezi ve çevresinde örgütlenmiştir. İnsanların ve grupların siyasal davranışı ulusal siyasal sistemin genel çerçevesi içerisinde değerlendirilir (Walters, 2002: 382).

Siyasal kültür yaklaşımındaki gibi kamusalılık kavramının bulunmadığı SS yaklaşımı ise, doğrudan ulus-devlet ve siyasetin merkezine yönelimli değildir. Putnam (1993), İtalya'yı yirmi farklı bölgeye ayırarak yaptığı araştırma sonuçlarından hareketle bölgelerin farklı düzeydeki ekonomik kalkınmalarını, bölgelerin SS düzeyi ile açıklamaktadır. Bu açıdan, SS yaklaşımı çerçevesinde toplumdaki farklı bireylerin bir araya gelerek bütünleşmesi siyasal değil, ekonomik-rasyonel bir seçimdir (Walters, 2002: 385). Kuzey İtalya'nın Güney İtalya'dan daha iyi yönetilmesinin nedeni hükümetin faaliyetlerini denetim altında tutan (watchdog) ya da kamu faaliyetleri yürüten örgütlerin değil, spor kulüpleri ve kültürel derneklerin fazlalığıdır. SS yaklaşımı siyasal sistemle toplumsal örgütler arasındaki dikey ilişkilere değil, bireyler arasındaki yatay ilişkilere vurgu yapar. Belli bir toplumsal ağda biraraya gelen bireylerin siyasal sisteme talep aktarmaları ya da siyasal kararalma mekanizmalarını etkilemeleri dolaylı olarak ve kendiliğinden ortaya çıkan bir durumdur. SS'si yüksek olan gruplar siyasal sisteme ya da onun parçalarına talep aktardıkları durumlarda bu talepler yalnızca ve doğrudan kendi çıkarlarıyla ilişkilidir. Bu bağlamda sivil kültürün, toplumsal etkileşimin doğal bir sonucu olarak kendiliğinden oluşacağı varsayılmaktadır. Putnam'ın "gerçek" olarak tanımladığı SS'nin oluşması için benzer çıkarlara sahip ve yüzyüze ilişki içerisindeki bireylerin biraraya gelmesi yeterlidir. Bireyler arasında etkileşimin amacı değil, varlığı önemlidir (Putnam, 1993: 176).

SK yaklaşımında ise yüzyüze iletişimi olmayan bireyler kendi çıkarlarıyla doğrudan ilişkili olmayan konularda siyasal sistemden talepte bulunabilir ya da kararalma sürecini etkilemeye çalışabilirler. SK yaklaşımı belirli bir ulusal siyasal sistemdeki bireylerin tutum, davranış ve inançlarının ölçülmesi ve istatistik yöntemleriyle biraraya getirilmesiyle elde edilen sonuçları diğer ulusal siyasal sistemlerde elde edilen sonuçlarla karşılaştırarak çıkarımlarda bulunur.

Böyle bir yöntemin SS yaklaşımında uygulanması mümkün gözükmemektedir. SK yaklaşımının görgül uygulamalarında saha araştırmasına katılanlara herhangi bir derneğe üye olup olmadıkları sorulmakta, üye oldukları derneklerin niteliğiyle ilgili herhangi açıklama istenmemektedir. SS yaklaşımında ise Putnam'ın vurguladığı gönüllü ve sentetik örgüt ayrımı yapılmaktadır. SS yaklaşımında bireyler, ekonomik bir

rasyonelite ile “sermaye” elde etmek ya da varolan “sermayelerini” kullanmak için toplumsal ağlara katılmaktadır. Bu bağlamda büyük bir kentteki “şehir klübüne” katılmakla, küçük bir taşra kentteki “şehir klübüne” katılmak arasında elde edilecek ya da kullanılacak SS’nin “sermaye” olarak değerini ölçmek, bunları birbiriyle kıyaslamak metodolojik olarak mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla SK’nin görgül incelemelerinin aksine SS genelde yerel ve daha dar ölçekli olarak analiz edilmektedir. Bu dar ve küçük ölçekli yaklaşım, SS’yle ilgili görgül çalışmaların çerçevesini de büyük ölçüde belirlemiş gözükmektedir.

SS çalışmalarının sonuçları açısından en fazla ilgi çeken araştırmaları küçük grup etkileşimleri üzerindedir. Toplumsal etkileşimlerin önemi, Ostrom’un (1999) sulama kanalları projeleri üzerine yaptığı çalışmalarda çarpıcı bir biçimde ortaya konmuştur. Kalkınmakta olan ülkelerde sulama sistemlerini inceleyen Ostrom, SS’si yüksek olan küçük ölçekli toplulukların etkin ve adaletli su sağlama ve dağıtma sistemleri kurmakta daha başarılı olduklarını ileri sürmektedir. “Yüz yüze etkileşime” Putnam’ın yaptığı vurguyu benimseyen Berry, Portney ve Thomson (1993: 3) mahalle sakinlerinin kendi sorunları için girişimde bulunmalarıyla, çıkar gruplarının başkaları adına girişimde bulunmalarının SS açısından farklı sonuçlara yol açacağını vurgulamaktadır. Aynı mahallede oturanlar kendi sorunlarına kendileri çözüm aradıkları için aralarındaki arkadaşlık bağları sıkılaşacak ve birbirleriyle daha kolay uzlaşacaklardır.

SK yaklaşımında toplumsal örgütler, toplumsallaşmanın araçları olarak bireyleri siyasal sisteme bağlarken, SS yaklaşımında bu örgütler aracılığıyla bireylerin kendi kendini yönetme kapasitelerinin artacağı öngörülür (Walters, 2002: 388). Bununla birlikte, başkalarıyla birlikte hareket ederek kendi çıkarını daha fazla artıracığını düşünen rasyonel bireylerin birarada gerçekleştirdikleri eylemlerin toplumsal sonuçları her zaman için olumlu olmayabilir. Kuramsal öncülleri neoklasik iktisada dayanan SS yaklaşımında, sermayeyi artırmak amacıyla yapılan yatırımın, yatırımın yapıldığı alan dışında oluşturduğu etkilere dışsallık ya da yayılma denmektedir (Szreter, 2002: 575). Portes’in (2000: 4) belirttiği gibi dışsallık etkisi olumlu ya da olumsuz olabilir. Örneğin bir kamu kurumunun ihalelerden sorumlu kamu görevlisi ile aynı mahallede oturan bir işadamı, mahalle komşuluğu çerçevesinde oluşan yüksek SS’den yararlanarak karlı kamu ihalelerini, ihalelere giren rakip şirketlerin verdiği teklifleri ya da sözleşmenin olası getirilerini öğrenerek “mali sermayesini” artırabilir. Bu örnekte görüldüğü gibi kamu görevlisi ile işadamı arasında iyi komşuluk ilişkileri çerçevesine dayalı SS artmış ancak bu ayrıcalıklı ilişkiden dolayı siyasal sistemin SS’si zarar görmüştür. Herhangi bir aşda ortaya çıkan norm ve değerler Putnam’ın iddia ettiği gibi kamusal ruhu değil, fırsatçı ruhu ortaya çıkmıştır.

Mafya, çete ve benzeri suç örgütleri gibi SS'si yüksek olan ancak toplumsal güveni zedeleyen toplumsal ağların ayrıştırılmaması, SS çalışmalarını önemli bir açmaza sokmuştur. Toplumun geri kalanı için kuvvetli olumlu dışsallıklar yaratma olasılığı daha fazla olan SS ile olumsuz dışsallıklar yaratan SS arasında analitik bir ayrıma gidilerek bu açmaz aşılmaya çalışılmıştır. Özellikle Portes'in eleştirilerinden sonra Putnam yaklaşımında değişiklik yaparak çalışmalarında Gittel ve Vidal'ın (1998: 8) geliştirdiği "bağlayan SS" (*bonding*) ve "birleştiren SS" (*bridging*) kategorik ayrımını kullanmaya başlamıştır. Putnam'ın yeniden kavramsallaştırdığı şekliyle bağlayan SS, algılanan ve paylaşılan kimlik ilişkileri temelinde oluşan SS'ye verilen addır. Bağlayan SS'ye dayanan toplumsal ağlarda, üyeliğe kabul edilen bir kişinin toplumsal ağın halihazırda varolan üyelerinin özelliklerini taşıdığı varsayılır. Toplumsal ağa yeni katılanlar ile toplumsal ağı oluşturanlar arasındaki işbirliği ve güvenin kendiliğinden varolduğu ya da kendiliğinden ortaya çıkacağı varsayılarak bu konuda bir kanıt aranmaz (Szreter, 2002: 576). Birleştiren SS'deki örgüt ağlarında ise belirli bir toplumsal kimlik paylaşılmaz. Benzer toplumsal köken ya da statü bireyin üyeliği için bir ölçüt değildir. Ağdaki katılımcılar farklı çevrelerden gelmişlerdir. Bireyler, değer verdikleri ve yararlandıkları şeyleri kendi başlarına gerçekleştiremeyeceklerini düşünerek daha önceden herhangi bir ilişkilerinin olmadığı ağlara girerek ortak eylemde bulunurlar. Bu tür ortak eylemler şarkı söylemek ya da spor yapmak gibi boş zaman etkinlikleri olabileceği gibi, bir kamu kuruluşunda ya da özel sektörde çalışmak da olabilir (Szreter, 2002: 576). Birleştiren SS, Putnam'ın Amerikan vatandaşlarını birbirlerine, yerel yönetimlere ve ulusal politikaya yeniden bağlamak için ortaya attığı ahlaki ve siyasi projedir.

Bu ayrıştırma Giddens'in (1992, 1994'den aktaran Işık ve Pınarcıoğlu: 2001: 54-55) aktif ve pasif güven arasında yaptığı kategorik ayrıma oldukça benzemektedir. Pasif güven birbirlerini tanımayanlar arasında oluşan anonim bir güveni, aktif güven birbirini tanıyanlar arasında oluşan ve dayanışmayı sağlayan bir güveni tanımlamaktadır. Bu farklı tanımlar her ne kadar SS yazınında atıfta bulunulmasa da sosyolojinin temel kavramları olan birincil-ikincil ilişkiler, mekanik-organik toplum, cemaat-cemiyet vb. ayrımlarla da yakından ilişkilidir (Yelken, 1999).

Siyasal İstikrar

Ortaklaşa hareket etmenin nedeni, biçimi ve yönelimi farklı olsa da, hem SK hem de SS yaklaşımında katılımın siyasal sistemin istikrarını korumakta işlevsel bir rolü vardır. Her iki yaklaşımda da sivik kültür, liberal demokrasinin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesini kolaylaştırır. Ulus-devleti bir arada tutan önemli unsurlardan biri vatandaşların birbirlerine ve siyasal sisteme yönelik ortak tutum ve beklentileridir. Almond ve Verba'ya göre (1963: 299) modern bir siyasal sistemin kendi içinde barındırdığı büyük bir parçalanmanın tohumları, İngiltere ve ABD gibi ülkelerde "toplumun tüm

unsurlarının içine işleyen ortak toplumsal değerlerin ve tutumların baskısıyla engellenir.”

Bireylerin siyasal sisteme karşı tutum ve beklentilerinde derin ayrım ve farklılaşmaların olduğu durumlarda istikrarsızlık ve düzensizliğin ortaya çıkma olasılığının daha yüksek olduğu varsayılır. Bu açıdan SK’de, SS’de olduğu gibi bireylerin birbirlerine duydukları güven, işleyen bir demokrasinin temel unsurudur (Putnam, 1993; Fukuyama, 1995; Inglehart, 1997). Başkalarına güven duyan ve hoşgörülü davrananlar kendilerinden farklı tercihlerde bulunanları anlamaya çalışacaklar, onlarla iletişime gireceklerdir.

Toplumsal yaşamda birbirlerine güven duyan bireylerin varlığı SS yaklaşımında siyasal sistemin istikrarını ve düzeni için yeterli bir koşulken, SK yaklaşımında bireylerin güven duygusunun birbirlerine olduğu kadar siyasal sisteme ve sistemin kurumlarına da yönelik olması gerekir. SK yaklaşımına göre bireylerin siyasi olarak nitelendirilen konularda işbirliğine girerek ortak çıkarlarını dile getirmeleri toplumsal güvenin vazgeçilmez bir koşuludur. Eğer güven olmazsa uzlaşmayla ayrışma arasındaki denge, ayrışmaya doğru kayar ve toplum “kapalı ve görece düşman kamplara” ayrılır. SK’nin demokratik sisteme içkin uzlaşmalık ve gerilimleri yumuşatma işlevini üstlendiği söylenebilir (Walters, 2002: 385).

Almond ve Verba, demokratik siyasal sistemin istikrarını, hükümetin toplumsal gruplardan özerk yönetme kapasitesi ile toplumsal grupların taleplerine yanıt vermesi arasındaki dengeye oturtmaktadırlar: “Demokratik bir hükümet bir yandan iktidar ve liderlik gösteren kararlar alarak; diğer yandan vatandaşların [taleplerine] yanıt vererek yönetmelidir. Eğer demokrasi herhangi bir şey demekse, o da hükümet elitlerinin vatandaşların arzu ve taleplerine yanıt vermesi demektir” (Almond ve Verba, 1963: 476). Sivik kültür yalnızca siyasal kararalma süreçlerinde aktif olan vatandaşlara değil, aynı zamanda kamu politikası süreci tamamlandıktan sonra hükümetin aldığı kararlara itaat eden vatandaşlara dayanır. Bir başka deyişle, sivik kültür ussallık ve vatandaşlık gibi modern toplumsal değerlerle; itaat, görev ve otoriteye saygı gibi geleneksel değerleri harmanlayan toplumlarda oluşur

SS yaklaşımı gönüllü kuruluşlar aracılığıyla insanların çıkarlarını ifade etme ve hükümetten talepte bulunma araç ve yöntemleriyle doğrudan ilgilenmez. Neoklasik iktisattan esinlenen SS yaklaşımına göre bireylerin kendi çıkarlarını maksimize etmek için işbirliğine gitmesi sonucunda “kamu ruhu” görünmez bir el gibi ortaya çıkacaktır. Toplumsal örgütler ve sivik sorumluluk ağları üyelerine işbirliği ve kamu ruhuyla birlikte kamu yaşamında yer almak için gerekli pratik yetenekleri yerleştireceklerdir (Szreter, 2002: 583; Akdoğan, 2002: 83). SS yaklaşımında vatandaşların birbirlerine duyduğu güvenin siyasal sisteme yayılacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda SK kuramcılarının liberal demokrasinin meşrulaştırılmasının ve yeniden üretilmesinin koşullarının sivik kültüre bağımlı olduğu önermesi

paylaşılmaktadır. Toplumsal ağlarda ortaya çıkacak olan sivil sorumluluk ve güven duygusunun, ekonomik bir deyimle, yayılacağı varsayılmaktadır. Bireylerin ailelerine, okullarına, yakın çevrelerine ve gönüllü derneklere duyduğu güven toplumun diğer kesimlerine yayılacaktır. Kamu politikalarının yürütülmesinde toplumsal gruplara içkin sivil sorumluluk norm ve ağlarından yararlanılabilecektir (Walters, 2002: 379).

SK'den farklı olarak SS'de oluşan sivil kültürün olumlu etkileri yalnızca siyasal sisteme değil, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlara da yayılır (Walters, 2002: 387). Fukuyama'ya göre (1995: 356) "toplumsal olarak işbirliği yapma yeteneği daha önceki alışkanlık, gelenek ve normlara bağlıdır ki, bunlar da pazarı yapılandırmaya hizmet ederler." Bu nedenle başarılı bir pazar ekonomisi, istikrarlı bir demokrasinin nedeni olmaktan çok onu önceleyen bir unsur olarak SS ile birlikte belirlenmektedir. Bu görüşe göre SS'nin zengin olması durumunda, hem pazar sistemi hem de demokratik siyaset gelişecektir. Bu anlamda serbest pazar sistemi demokratik kurumları güçlendiren bir toplumsallaşma okulu işlevini üstlenecektir.

Putnam'a göre SS, toplumsal etkileşimin yoğun ağlarına içkin hale geldiğinde, fırsatçılık ve kötüye kullanma güdüsü toplumsal yaşamın tüm alanlarında azalacaktır (Putnam, 1993: 3). Dolaylı olarak ortaya çıkan bu özelliğinden dolayı SS de, SK gibi liberal demokratik siyasal sistemin meşrulaştırılması, yeniden üretilmesi ve istikrarının korunmasında önemli bir işlev üstlenmektedir. Siyasi istikrarın sağlanmasında Putnam (1993: 183) "sosyal sermayenin fiziki ve insan sermayesinden de önemli" olabileceğini iddia etmektedir. Yine benzer bir şekilde "kamu kurumlarının sağlığı" Putnam'a (2000: 336) göre "en azından kısmen, sosyal sermaye içeren sivil sorumluluk ağlarına ve özel gönüllü grupların yaygın katılımına bağlıdır."

Yöntem

SK'nin kavramsal çerçevesi modernleşme kuramları, siyaset sosyolojisi ve liberal vatandaşlık kuramı ile yakından ilişkilidir (Somers, 1995: 115). J. Locke'un 17. yüzyılda "İngiliz özgürlükleri" ve bu özgürlüklerin sürdürülmesini sağlayan liberal demokratik kurumlarla ilgili geliştirdiği siyaset düşüncesi, SK yaklaşımı tarafından benimsenir. SK, liberal demokratik siyasal sistemin meşrulaştırılması ve yeniden üretilmesine yönelik olarak toplum ile siyasal sisteme arasındaki ilişkilerle ilgilenir. Bireylerin çıkarlarına değil; siyasal sisteme yönelik duygusal, bilişsel algı ve tutumlarına odaklanır. Ancak bireylerin değer ve tutumlarının her zaman için eylemlerini açıklayacağı söylenemez. Aynı değerlere sahip bireylerin farklı şekilde davranma olasılıkları olduğunu dikkate almak gerekir (Swidler, 1986).

SS ise, birey temelinde çözümleme yapmasına rağmen kişilerin çıkarlarını artırmak için ortak eyleme girme biçimlerini yalnızca siyasal alanda değil, toplumsal yaşamın birçok alanında inceler. Ebeveynleriyle birlikte

yetişen bir çocuğun SS'si ile anne-babası ayrılmış bir ortamda büyüyen bir çocuğun SS'si arasındaki farkın çocuğun gelişimine olan etkisi; ticareti toplumsal ağlara girerek yapanlar ile yapmayanlar arasındaki ticari kazanç farklılıkları; SS'si yüksek bazı şehirlerin SS'si düşük olanlara göre ekonomik kalkınmışlık düzeyleri arasındaki ayrışma... bu yöndeki incelemelere birkaç örnektir. Portes'in (2000: 3) de vurguladığı gibi herşeyi açıklayıcı bir kavram olarak kullanılan SS'nin toplumsal yaşamda olumlu olarak addedilen herşeyle aynı anlama gelmesi kavramın açıklayıcılığını azaltan bir unsurdur. Bu çıkmazı aşmak için "bağlayan SS" ile "birleştiren SS" arasında bir ayrıştırmaya gidilerek, "birleştiren SS"nin vatandaşlarla siyasal sistemi bağlantılandıran işlevi ön plana çıkartılmıştır. Analitik olarak açık gibi gözükse de bağlayan ve birleştiren SS arasında ayırım yapmak özellikle görgül çalışmalarda oldukça zordur (Szreter, 2002: 576). Konfederasyon örgütlenmesine bağlı bir dernek, küçük bir şehirde birbirini daha önceden tanıyan ve güven duyanlar arasında kurulduğunda "bağlayan SS"; bu derneğin üyeleri diğer dernek üyeleriyle birlikte konfederasyon toplantısına katıldıklarında ise farklı çevrelerden gelen ve tanımadıkları insanlarla etkileşime girecekleri için "birleştiren SS" gözlemlenecektir.

Hem SK ve hem SS yaklaşımı tarihsel gelişimi incelemeyi anlamlı davranışlar, açıklamalar ve gözlemler temelinde çözümlenir. Putnam'ın 19. yüzyıl sonu İtalya'sı çerçevesinde yaptığı araştırma, güven ilişkisinin tarihsel gelişimini inceleme amacını taşımaz. "Karanlık çağların sisinin" Kuzey İtalya'da SS'nin nasıl ortaya çıktığının tatmin edici bir tarihsel çözümlemesinin yapılmasını engellediğini iddia eden Putnam (1993: 180), "Kuzey merkez İtalya'sı sakinlerinin Hobbescu dilemalarına nasıl olup da dayanışmacı çözümler buldukları sorusunun yeni araştırmaları beklemek" zorunda olduğunu ileri sürer. Putnam, Hobbes'a gönderme yaparak birbirlerini düşman olarak gördükleri için karşılıklı güvenin oluşmadığı ancak bu tür bir güven oluşması durumunda birarada hareket edip kişisel çıkarlarını artıracıklarını hesaplayan bireylerin paradoksundan söz etmektedir.

Her iki yaklaşımda da nedensellik sorunu bulunmaktadır. Demokratik SK'yi ve siyasal sistemi destekleyen toplumsal yapıları araştıran Almond ve Verba'nın çalışmasında SK'nin mi, yoksa siyasal yapının mı bağımsız değişken olduğu açık değildir. Almond (1992: 29) bu eleştiriye verdiği yanıtta Verba ile yaptıkları çalışmada SK'nin siyasal yapıyı şekillendirdiği gibi bir hipotezlerinin olmadığını; çalışmalarında SK'yi hem bağımsız hem de bağımlı değişken olarak ele aldıklarını belirtir. Bu açıdan SK, siyasal yapıyı şekillendirdiği kadar ondan da etkilenmektedir. Almond'a göre çalışmalarındaki temel varsayım inançların, duyguların ve değerlerin siyasal davranışı büyük ölçüde etkilemesidir. Sözkonusu inanç, duygu ve değerler ise toplumsallaşma deneyimlerinin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Siyasal sistemlerin demokrasinin istikrarını koruma potansiyeli büyük ölçüde bu deneyimler sonucu ortaya çıkacak SK'ye bağımlıdır. Yalnızca siyasal

kurumlar ve kuralların varlığının ancak istisnai durumlarda bir istikrar unsuru olabileceğinin altını çizen Almond, Verba ile birlikte bireylerin siyasal sistem içerisindeki belli tutumlarını gözlemleyerek SK ile siyasal sistemin çalışması arasında makul, test edilebilir hipotezler geliştirmeye çalıştıklarını vurgular.

Almond ve Verba'nın çalışmasında Almond'un daha sonra varolduğunu iddia ettiği bu iki yönlü nedenselliğin bir ayağının (siyasal yapının SK'yi etkilemesi) analizi oldukça eksik ve sorunludur. Sivik kültür çalışmasına SK'yi büyük ölçüde siyasal yapıyla ilişkilendiren tek yönlü bir nedensellik hakimdir. Siyasal yapının unsurlarından biri olan ancak Amerikan çoğulcu kuramcılarının görgül olarak incelenemeyeceği varsayımıyla siyasal kararalma mekanizması ya da hükümet olarak adlandırdıkları devletin, SK'yi nasıl ve ne biçimde şekillendirdiği tartışılmamaktadır (Moreno ve Mendez, 2002: 354).

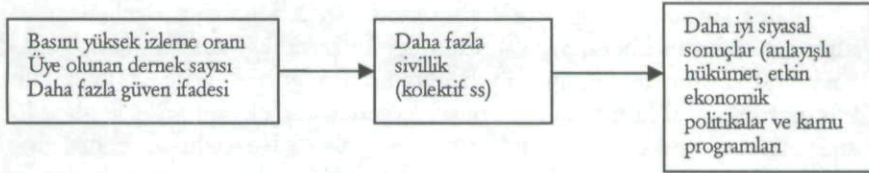
SS yaklaşımında nedensellik ilişkisi SK çalışmalarına göre daha da sorunludur. Sosyal, siyasal ve ekonomik boyutlar arasındaki sınırlar tamamen kaybolmuş, bireylerin katıldıkları ağlarda gözlemlenen güven ilişkisi kendinden menkul bir açıklayıcılığa kavuşmuştur. SS yaklaşımında bireylerin düşünce, tutum ve algılamaları ile siyasal yapı arasında yalnızca tek yönlü bir ilişki kurulmaktadır. Bireylerin değer ve çıkarları üzerinde siyasal/ekonomik yapı ve ideolojilerin etkili olabileceği dikkate alınmamaktadır. Bu tek yönlü ve yapay (spurious) çıkarıma nedeniyle Portes'in (2000: 4) vurguladığı gibi SS'nin açıklayıcılığı son derece düşük kalmakta ve başka bir mantık kurgusuyla açıklanması mümkün olmayan şu önerme ortaya konmaktadır: "Yetkili organlarda ve halkta büyük oranda ortak sorumluluk ve başkalarına yardım duygusu olduğu her siyasal sistemde (ulus, ülke, vb.), sistem daha iyi yönetilecek ve politikalar daha etkin olacaktır."

Portes'in (2000: 5) de belirttiği gibi bu veriler ışığında başka türlü bir ilişkinin kurulması mantıksal olarak mümkün değildir. Yalnızca SS kavramı kullanılarak tutarlı ve geçerli çıkarımlar yapılamayacağına ortaya çıkmasıyla birlikte Putnam, SK yazınından yararlanarak "yeni" değişkenleri SS yaklaşımına eklemiştir. Gazete okuma oranı, araştırma anketlerindeki güven açıklamaları ve siyasi olmayan derneklere üye olma oranı anlamlı göstergeler olarak belirlenmiştir (Putnam, 1996). Bu göstergelerin diğer görgül araştırmalarda da kullanılmasıyla birlikte SS yaklaşımı SK'ye oldukça benzer bir nedenselliğe dönüşmüştür: "Her siyasal sistemde, halkın yazılı basını takip etme ve derneklere katılım oranı ne kadar yüksekse, sivilleşme oranı da o kadar yüksektir."

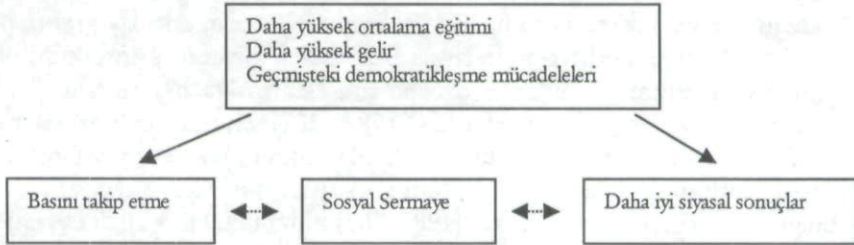
SK yaklaşımı ile oldukça benzeşen bu yeni nedensellik Portes'in (2000: 5) de vurguladığı gibi yapay (spurious) bir ilişki olabilir (Bkz. Şekil-1). SK ve SS metodolojisindeki en önemli sorun, siyasal yapı ile SK arasındaki neden-sonuç ilişkisinin sorgulanmamasıdır. Bireylerin gönüllü örgütlere üye olmadıkları ve birbirlerine güvenmedikleri toplumlarda sivik kültürün

gelişmediği ve bu nedenle de siyasal sistemlerinin istikrarsızlığa eğilimli olduğu savlanmaktadır. Siyasal kültür ile sosyo-ekonomik yapılar ve bu yapıların tarihsel gelişimi arasında ilişki kurulmaması, her iki yaklaşımı da solipsizme (bilinemezciğe) düşürmektedir. Sonuç olarak hem SS, hem de SK yaklaşımında belli bir siyasal sisteme özgü yapı ve kültür sürekli olarak birbirini üretmektedir (Somers, 1995: 122). SK yaklaşımı, sivik kültüre sahip olmayan bir siyasal sistemin içine düştüğü paradokstan nasıl çıkacağına dair sosyalleşme sürecinin bir parçası olan eğitime yapılan vurgu dışında herhangi bir öneri sunmamaktadır.

a) SS argümanı

b) SS argümanın yapısalığı

Kaynak: Portes, 2000: 6

Şekil 1: Sosyal Sermayede Nedensellik İlişkisi

TÜRKİYE'DE SİYASAL KÜLTÜR VE SOSYAL SERMAYE

Amerikan görgül ve davranışsal siyaset bilimi yaklaşımı çerçevesinde Türkiye'de özellikle 1991'den bu yana SK araştırmaları çeşitli aralıklarla tekrarlanarak düzenli olarak yapılmaktadır.³ Türkiye'deki siyasal sistemin

³ TÜSİAD (1991); TÜSES (1995); Esmer, Y. (1999); Çarkoğlu, A. ve Toprak, B. (2000). Açık Toplum Enstitüsü tarafından desteklenen son iki çalışma 2006 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nden Hakan Yılmaz (Türkiye'de Muhafazakârlığın Değişkenleri Araştırması), Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi'nden Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Çarkoğlu (Türkiye'de Muhafazakarlık Araştırması) tarafından yapılmıştır.

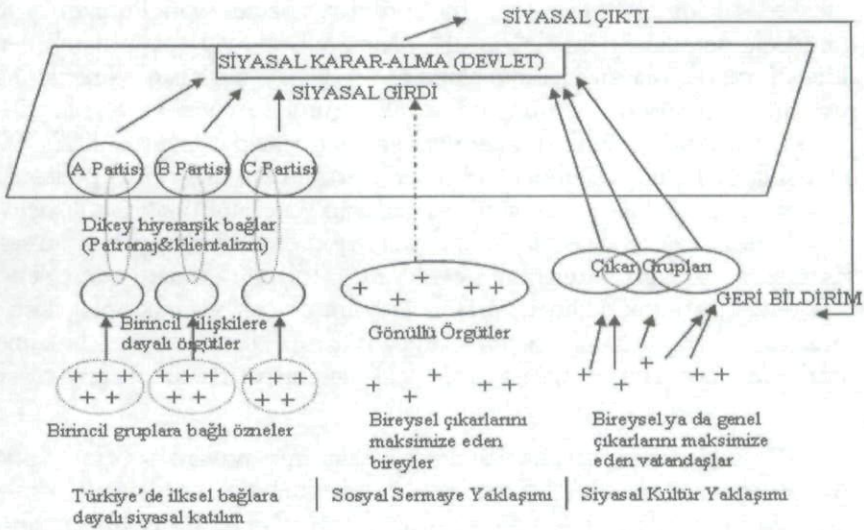
sorunları, bu çalışmalar çerçevesinde, güven ve hoşgörü gibi sivik SK'nin bazı unsurlarının liberal-demokratik siyasal sistemlerden farklılaşmasıyla açıklanmaktadır. Bir önceki bölümde tartışılan metodolojik sorunları içlerinde barındıran bu çalışmalar, Türk siyaset bilimi yazınında yıllardır bilenen bir olguyu görgül olarak tekrar ve tekrar ortaya koymaktadırlar. Örneğin Şerif Mardin herhangi bir görgül veriye dayanmadan Türkiye'deki SK'nin hoşgörüden yoksun özelliğini "bizler-onlar" ya da "dost-düşman" ayrımı çerçevesinde 1960'lı yıllarda ortaya koymuştur. Mardin (1991: 186) Türk toplumunun iç grup dayanışması-dış grup eleştirisi özelliğini Türk siyasal sisteminin en hassas konularından biri olduğunu ve hoşgörü yoksunluğuna yol açtığını belirtmiştir.

Türk siyasal ve toplumsal yaşamında sivik kültürün, özellikle güven unsurunun Batılı liberal siyasal sistemlerden farklılığı açıklanırken, genelde sosyalleşme sürecine vurgu yapılmaktadır. Bu görüşe göre "[s]ivik kültür birçok toplumsal kurumda eğitimi de içeren kompleks bir süreçle aktarılır - aile, arkadaş grubu, okul, ve siyasal sistem. . . Bu oldukça geniş siyasal sosyalleşme modeli sivik kültürü içeren incelikleri telkin etmenin mükemmel bir yolunu sağlar" (Almond ve Verba, 1963: 498-9). Bu önerme doğrultusunda Türkiye'de sivik kültürün aile, arkadaş grubu, okul ve siyasal sistem tarafından vatandaşlara aktarılmasında çeşitli sorunlar ve çelişkiler olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Bu yaklaşıma göre aile, arkadaş grubu, okul ve siyasal sistem Türk vatandaşlarına başkalarına güvenme, hoşgörülü olma gibi siyasal tutum ve davranış özelliklerini aktarmakta başarısızdır. Türker Alkan'ın (1979'den aktaran Kışlalı, 1987: 102) siyasal toplumsallaşmaya ilişkin araştırmasında ortaya çıkan aile-okul-toplumsal ve siyasal çevrenin bireye birbirinden farklı ve birbirini dışlayan bir siyasal bilinç verdiği bulgusunu değerlendiren Kışlalı, (1987: 103) bölüntülü ve çelişkili etmenlerin hakim olduğu toplumsallaşmanın Türkiye'nin uluslaşma amacını zorlaştırdığını ileri sürmektedir. Kalaycıoğlu ise (1995: 56) Türkiye'deki hoşgörüsüzlüğü gidermek için eğitim kurumları ve kitle iletişim araçlarının da kullanılarak "İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ve Japonya'da uygulanan türden bir yeniden siyasal toplumsallaştırmayı" önermektedir. Türkiye'yi yöneten siyasal otoritelerin hoşgörüden yoksun ve birbirlerine itimsiz insanlardan oluşan bir toplumu yönettiklerinin bilinci ile hareket ettirilmelerinin sağlanması, Kalaycıoğlu'nun (1995: 66) bu konudaki bir başka önerisidir.

Sosyalleşme sürecinin bir parçası olan eğitim ve kitle iletişim araçlarını kullanarak sivik kültürün oluşturulmasına yönelik bir siyasal proje başarılı olsa bile, Kalaycıoğlu'nun da vurguladığı gibi, bu değişim kısa bir zamanda gerçekleşmeyecektir. 1991-2006 yılları arasında yapılan çeşitli araştırmaların sonuçlarına göre Türk vatandaşlarının birbirlerine güven oranları %6,5 ile %10 aralığında değişmektedir. Bu tür araştırma yöntemlerinde kabul edilebilir olarak tanımlanan %2'lik hata payı gözönüne alındığında, son on

beş yılda güven açısından anlamlı olarak değerlendirilebilecek bir değişikliğin olmadığı söylenebilir. Siyasal kültürün değişimi yalnızca siyasal toplumsallaşma ile ilişkilendirilerek Türkiye’de uzun yıllardan beri aile, okul, basın ve siyasal çevreden bireye güven ve hoşgörü konusunda aktarılan görüş, davranış, tutum ve değerlerde hiçbir gelişme olmadığı gibi bir sonucun çıkarılmaması gerekir. Türkiye’de SK çerçevesinde siyasal çözümleme yapanlar, vatandaşların son on beş yılda birbirlerine hangi nedenlerden ötürü güven duymayıp hoşgörülü davranmadıklarını açıklayamamaktadır.

Kalaycıoğlu’nun siyasal otoritelere hoşgörüden yoksun ve birbirlerine itimatsız insanlardan oluşan bir toplumu yönettikleri “bilinci”nin kazandırılmasıyla ilgili diğer önerisinin Türkiye’nin siyasal yapısındaki hangi unsurları, hangi nedenlerle ve nasıl değiştireceği açık değildir. Türkiye’de uzun yıllardır, belli bir etnik, dini ya da hemşehri grubuna ait seçmenlerin genellikle liderlerinin yönlendirmesiyle kendilerine hizmet sunacağını vaat eden partilere oy verdikleri ve bu ilişkilerin iktidarı elde etmek isteyen siyasal partiler ve diğer aktörler tarafından kullanılma sıklığı gözönüne alındığında, Türkiye’deki siyasal otoriteyi kullananların bu bilince halihazırda sahip oldukları ortaya çıkar (Güneş-Ayata, 1992; Schüler, 1999) (Bkz. Şekil-2).

Şekil 2: Karşılaştırmalı Siyasal Katılım Süreçleri

SK yaklaşımı açısından SK’deki güvensizlik ve hoşgörüsüzlüğün giderilememesi, Türkiye’de siyasal sistemin istikrar ve geleceği açısından ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Liberal-demokrat siyasal rejimlerde

gözlemlenen sivik kültürün güven ve hoşgörü gibi bazı unsurlarındaki “eksiklikler” nedeniyle Türkiye’ye özgü SK kendini sürekli olarak yeniden üretmekte, siyasal yapı da (kurum ve kurallar) bu nedenle sürekli olarak istikrarsız ve değişken bir özellik sergilemektedir. Kalaycıoğlu’na (1995: 66) göre “Türkiye’de sürekli olarak siyasal yarışmayı savaşa dönüştürme eğiliminde olan bir ortamda, demokrasi ile yönetilmeyi bunalımla yönetim ile özdeşleştirmenin ötesine geçemeyecektir.”

Sivik kültür yaratılması ve sürdürülmesi sorununu SS çerçevesinde değerlendiren çalışmalar, SK yaklaşımının saptamalarını paylaşmakla birlikte yalnızca toplumsallaşmaya önem atfetmezler. Amerikalıların artık takım sporları yerine tek başlarına bowling oynadıkları gibi bir önerme çerçevesinde Amerikan sivik kültürünün azaldığı tezini ileri süren Putnam, SS’nin artırılması ve yaygınlaştırılması için bazı çözümler önermektedir. Putnam’a (2000, bölüm 3) göre Amerikan vatandaşlarının birbirlerinden yalıtılmış bir şekilde yaşamaları ABD’deki “birleştiren SS” açığının en önemli nedenlerinden biridir. Amerikan vatandaşlarının birçoğu aralarındaki rekabeti teşvik eden işyerlerinde çalıştıkları, işyerleri ve evleri arasında tek başlarına yolculuk ettikleri ve zamanlarının çoğunu aile bireyleriyle bile iletişime girmeden televizyon karşısında geçirdikleri için komşularını tanımamaktadır. Szreter’in (2002: 584) de belirttiği gibi daha çok Amerikan orta sınıfına özgü bu özellikler diğer ülkelerdeki SS değişimlerini açıklayıcı nitelikte değildir. ABD’ye özgü bu sorunları çözmek için Putnam, yerel düzeydeki gönüllü örgütleri “gerçek” olarak adlandırdığı sosyal hareketlere dönüştürmeyi önermektedir. Putnam aşağıda sıralanan önerilerinin uygulamaya geçirilmesi durumunda sivik sorumluluğunun ve SS’nin 2010 yılına kadar ABD’ye yeniden geleceğini iddia etmektedir (Szreter, 2002: 590-1): okullarla ilişkili toplumsal hizmetlerin artırılması; aile dostu politikalar uygulayan şirketlerin ödüllendirilmesi; yerleşim yerlerinin yakınlaştırılması ve inşaa edilen evlerin arasının yakın tutulması, dini bir “büyük uyanışın” yaşanması; toplum üyelerinin etkileşimde olacağı sanat ve eğlence faaliyetlerinin teşvik edilmesi; insanların yalnızca çek yazarak değil, kişisel zamanlarını da ayırarak seçim kampanyalarına katılması ve hükümet otoritesini insanlara yakınlaştırmak için ademi merkezleşmenin teşvik edilmesi.

SK yaklaşımını savunanların sivik kültürün yayılması için yaptığı önerilere benzer bir şekilde Putnam da önerilerinin hangi nedenlerle, kimler tarafından ve nasıl gerçekleştirileceğini açıklamamaktadır. Bir çoğu Amerikan orta sınıf sosyal yaşamıyla ilgili bu önerilerin arasında tek siyasal nitelikli ve SS yaklaşımında yaygın genel kabul gören öneri, ademi merkezleşmeyle ilgilidir. Liberal kamu yönetimi reformu gerçekleştiren birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de ademi merkezleşmeyle yönünde yasal değişiklikler gözlemlenmektedir. Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinde bazı çekincelerle kabul ettiği Avrupa Yerel Yönetim Özerklik Şartı’nda yer alan kamusal

hizmetlerin halka en yakın birimlerce yerine getirilmesi anlamına gelen hizmette halka yakınlık (sübsidiarite) ilkesi halkın kamu hizmetlerine en etkin katılımının yerel düzeyde gerçekleşeceğini vurgulamaktadır. Üskül'e (1995: 24) göre hizmette halka yakınlık ilkesi, hizmetin görülmesinde halkın katılımını gerektireceğinden "demokrasiyi", diğer yandan hizmetin en çabuk ve en basit şekilde görüleceğinden "etkililiği" artıracaktır. Şart'ın "kamu sorumlulukları genellikle ve tercihen vatandaşa en yakın olan makamlar tarafından kullanılacaktır" ilkesinin yansımaları 57. hükümet döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülen Kamu Yönetimi Temel Kanunu (KYTK), Bölge Kalkınma Ajansı Kanunu, Belediye Kanunu ve İl Özel İdaresi Kanunu'nda gözlemlenmektedir.

Halkın siyasal yönetime katılma olanaklarının artırılması, Türkiye'deki adem-i merkezileşmeyi sağlayan kanunların gerekçeleri arasında gösterilmektedir. Örneğin 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun gerekçesinde belediyelere yetki devredilmesi sonucunda "bu idarelerin daha demokratik, katılımcı hale getirilmesinin" amaçlandığı vurgulanmaktadır. "Hizmetlerin vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle" sunulmasıyla birlikte belediye yönetimlerinin "daha demokratik ve vatandaş odaklı bir anlayışı benimseyecekleri" varsayılmaktadır. Avrupa Birliği Komisyonu'nun yayınladığı 2004 ilerleme raporunda KYTK ve yerel yönetim kanunlarının Türkiye'nin "merkezileşmiş, hiyerarşik ve gizli yönetim sistemini ademi merkezi, katılımcı, şeffaf, yanıt verici ve hesap verebilir bir modele" dönüştürmeyi hedeflediği belirtilmektedir. Bu tür liberal reformlar yürüten birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de, SS'nin artırılması gibi bir amaç doğrudan ifade edilmese de, SS yaklaşımının devletin geri çekildiği toplumlarda demokrasinin güçleneceği önermesi, bu iki süreç arasında ilişki kurulmasını mümkün kılmaktadır.

Demokrasinin güçlendirilmesinin toplumsal ağlarla sağlanabileceğini öne süren SS kuramcıları, devleti toplumsal çöküşün suçlusu olarak görmektedirler. Resmi bürokratik örgütlerin yayılması bu örgütlerle benzer işlev ve normları yaratan enformel toplumsal ağları bozmakta ve bu durum toplumun daha da kötüleşmesine neden olmaktadır (Coleman, 1990: 321). Fukuyama'ya (1995: 62) göre "sosyal sermaye bir mandal gibi bir yöne diğer yöne olduğundan daha kolay döner, onu yeniden inşa etmeye çalışan hükümetlerin çabalarından çok hükümetin faaliyetleriyle zarar görür". SS'nin artması ve demokrasinin çalışması için en önemli gereksinim toplumda "karşılıklılık normlarının ve sivil müdahale ağlarının" varlığıdır (Putnam 1993: 171). Eğer devlet, gönüllü örgütlere katılan bireylerin yapması gereken işleri yaparsa, bireylerin gönüllü olarak faaliyette bulunma nedenleri ortadan kalkar (Kumlin ve Rothstein, 2005: 340). Bu görüşe göre güçlü refah devletlerine sahip olan toplumlarda vatandaşlar çeşitli zorluklarla mücadele edenleri desteklemek için gönüllü örgütler ya da kuvvetli karşılıklılık bağları oluşturmak yerine zor durumdakilerle ilgilenme sorumluluğunu devletin

sosyal politikalarına bırakırlar. Amerikan sosyoloğu Alan Wolfe (1989: 142'den aktaran Kumlin ve Rothstein, 2005: 340) İskandinav tipi refah devletinin aileleri, toplulukları ve toplumsal ağları baskı altına aldığını belirtmektedir.

Tüm bu görüşler, devletin faaliyetini artırması ve genişlemesinin sivil toplum alanını daraltacağını ileri sürerler. Bu durumda, toplumun refah içerisindeki kesimleri yüksek düzeyde vergi ödeyerek zorluk içerisinde yaşayanları maddi olarak desteklediklerini düşünecekler ve kendilerini ahlaki açıdan rahat hissedeceklerdir. Toplumsal sorumlulukların kamuya devredildiği toplumlarda, sivil toplum ve karşılıklılık normları dışlanacaktır. Bu bağlamda, özelleştirmelerin de dahil olduğu pazar yanlısı reformlar, SS kuramcılarının göre bireylerin sunulan kamu hizmetleriyle ilgili tercihlerini artırarak aralarındaki SS'yi güçlendirecektir (Schneider ve diğerleri, 1997).

Devletin geri çekilerek iktidarın halka yakınlaştırılması sonucunda sivik sorumlulukların artacağı savı kabul edildiğinde, adem-i merkezileşmeyi sağlayan yerel yönetim yasalarının Türkiye'de SS'nin artmasına olumlu katkıda bulunacağını ileri süren görüşler bulunmaktadır (Doğanay, 2004; White, 1996). Yerel düzeyde örgütlenmelerin Türkiye'deki demokrasiye ve sivik kültüre olumlu katkıda bulunacağı tezini işleyen çeşitli çalışmalarda gönüllü örgütlerin sivik kültür yaratma potansiyeli vurgulanmaktadır. Jenny White (1996: 143) Türkiye'nin kentlerindeki gönüllü örgütler ve taban hareketlerinin (grassroots) protesto eylemlerinin ve diğer sivik faaliyetlerin bireysel sözleşmeye dayalı üyelik temelinde değil, karşılıklı güven ve kişilerarası sorumluluk çerçevesinde örgütlediklerini ileri sürer. Güven ve karşılığa dayalı ilişkilerin genelde cemaat yaşamını tanımladığını vurgulayan White, Türkiye'de bireylerin, özellikle de kadınların, kendilerini aile ve cemaat bağlantılarını kullanarak ifade ettiklerini belirtir. White'a göre Türkiye'deki gönüllü örgütlere bireyler, klan, aşiret, aile ya da diğer ilksel (*primordial*)⁴ bağları nedeniyle değil, kendi kişisel tercihleriyle katılmaktadırlar. 1993 yılında Ümraniye'de gerçekleştirdiği araştırmanın bulgularını kullanan White, SS yaklaşımına oldukça benzer bir şekilde, enformel sivik kurum olarak adlandırdığı gönüllü örgütlerin bireylere vatandaşlık becerilerini öğrettiğini ileri sürmektedir. Ümraniye'dekine benzer gönüllü örgütlere katılanlar "zamanla daha fazla politize olarak kurumsallaşacaklar ve daha katılımcı bir sistem ile daha hesap verilebilir bir yönetimi teşvik edeceklerdir." Türkiye'de bu tür bir sivik kültürün olduğunu ve geliştiğini iddia eden White, "İslamcılar" siyasal başarısında bu sivik kültürün önemli etkisinin olduğunu ileri sürmektedir.

---

⁴ İlksel gruplar birincil grupların bir kategorisidir. Kan ya da ortak komşuluk ilişkileri temelinde iradi olmayan bir biçimde bir araya gelen kişiler ilksel grubun üyesi olurlar (Olmsted, 1959: 20-21).

Bu tür bir SK'nin ne derece "sivik" olduğu ayrı bir tartışma konusu olmakla beraber, İslami referans noktası olarak kullanan hareketlerin White'in vurguladığı arkadaşlık ve komşuluk bağlarıyla güçlenmesi başka ülkelerde de gözlemlenmiştir. Örneğin Mısır'da çeşitli İslami gruplar enformel destek mekanizmaları sağlayarak, yiyecek ve giyecek dağıtarak, karşılıklı yardımı kolaylaştırarak, üniversite kampüslerinde öğrencilere çeşitli konularda destek vererek, Kuran kursları düzenleyerek, cami yapımı için yardım toplayarak toplumsal gereksinimlere yanıt verdikleri için siyasal etkilerini oldukça artırmışlardır (İbrahim, 1982).

Mısır'dakine benzer bir şekilde Türkiye'de de hemşehri grupları ve dini ya da etnik cemaatler aracılığıyla özellikle yoksul kesimlerin toplumsal ve ekonomik sorunlara karşı dayanışma içersine girdikleri çeşitli çalışmalarda ortaya konmuştur (Buğra, 2001; Işık ve Pınarcıoğlu 2001; Güneş-Ayata, 1991). Son yıllarda hızlanan neoliberal reformların sonucunda cari devlet harcamaları içersinde OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında zaten son derece sınırlı olan sosyal güvenlik ve eğitim harcamalarının daha da azaldığı (www.oecd.org, erişim 27 Ağustos 2006), yoksul kesimlerin temel ihtiyaçlarını karşılamak ve risk durumlarıyla başetmek için devlet yardımlarından ve kamu hizmetlerinden yararlanma olanağının daha da daraldığı gözönüne alındığında yerel ölçekli toplumsal ağların önemlerini artırdıkları söylenebilir.

YERELLEŞEN DEVLETLE BERABER YERELLEŞEN GÜVEN

Türkiye'de merkezi yönetimin sunduğu kamu hizmetlerinin yerel yönetim birimlerine devredilmesiyle birlikte hemşehri gruplarının ve dini/etnik cemaatlerin yerel ölçekteki siyasal kararalma mekanizmalarına daha fazla etkide bulunmaları beklenebilir (Akdoğan, 2004; Güler, 2004). Yerel yönetimlere devredilen kamu hizmetlerinin birçoğunun özelleştirilmesini teşvik eden yerel yönetim yasaları gözönüne alındığında, kamu hizmetlerinin fiyatlandırılacağı ve pahalılaşacağı da öngörülebilir (Güler: 2005: 99). Bu durumda "mali sermayesi" yeterli olmayan vatandaşların, siyasal sisteme etkide bulunmak ya da hayatlarında karşılaştıkları risklerle başetmek için bu sermayelere göre daha kolay edinebilecekleri ve kullanabilecekleri SS'leri aracılığıyla ilksel bağlara dayalı toplumsal ağlara daha fazla katılmaları da beklenebilir. Türkiye'de sosyal ilişkiler sermaye niteliğini kazandıkça Köse'nin (2004: 46) de vurguladığı gibi sosyal vatandaşlık gibi birtakım kolektif kimlikler çözülecek, bunların yerine cemaat bağları yerleşecektir. Bu durum ise genelleştirilmiş bir güven ilişkisinin geliştirilmesine uygun bir ortam yaratmayacaktır.

Vatandaşların ekonomik/sosyal güvenliklerini ve gereksinim duydukları kamu hizmetlerini devletin adil ve eşit bir şekilde sağlayacağına güven duydukları siyasal sistemlerde demokratik bir SK'nın yaşatılması ve sürdürülmesi kolaylaşacaktır. Buğra'nın (2001: 24) da vurguladığı gibi "vatandaşlık hakları temelinde sağlanan devlet desteği, vatandaşlık bilincinin gelişmesine ve buna bağlı olarak, güven ilişkilerinin toplumun bütününe kapsayacak biçimde yaygınlaşmasına yol açabilir." Bu açıdan devletin vatandaşların taleplerini karşılama istek ve kapasitesi ile demokratik toplumsal değer ve normların üretilmesi, meşrulaştırılması ve yaygınlaştırılması arasında sıkı bir ilişki olduğu ileri sürülebilir. SS kuramcılarının sıklıkla referans verdikleri Alexis Tocqueville'in (2001, 5. Bölüm) New England eyaletindeki toplumsal örgütleri ve bu örgütlere katılan vatandaşları överken aynı zamanda federal hükümetin faaliyetlerini takdir ettiğinin gözardı edilmemesi gerekir.

Devletin refah, sağlık ve eğitim güvencesi vermeyerek zor durumda olan vatandaşları kaderleriyle ya da SS'leriyle başbaşa bırakırsa, özellikle yoksul, yoksun ve işsizlerin ulus-devlete bağlılıklarını sağlayan ortak değer ve sembollere güveni azalabilecektir. Devletten beklentisi kalmayan zor durumdaki vatandaşların yalnızca devlete değil, aynı vatani paylaştıkları toplumun diğer bireylerine olan güvenleri de azalacaktır (Szreter, 2002: 609). Barry'nin (1970: 5) de vurguladığı gibi devletten hak ettikleri ilgiyi göremeyen kişilerin ilgi gören kişilere göre sivil kültürü geliştirmelerinin olasılığı düşüktür. Vatandaşlar, devlete olan güvenlerini yitirdiklerinde ulusal ölçekteki toplumsal bağlar daha da zayıflayacaktır (Szreter, 2002: 602). Bu durumdaki bireyler, ya neoklasik iktisadın öngördüğü gibi kendi kendine yeterli, girişimci bireyler olarak mücadele edecekler, ya da kendilerine bu güveni sağlayacak toplumsal ağlara katılacaklardır. Türkiye'de ağırlıkla hemşehrilik, dini/etnik cemaat yapılarından oluşan toplumsal ağların yaygınlaşması ve işlevlerinin artması, Türkiye'de vatandaşların birbirlerine karşı duydukları güveni ve gösterdikleri hoşgörüyü daha da azaltacaktır.

Buğra (2001: 23), "Putnam'ın sözünü ettiği yaygın güven ortamının, gönüllü kuruluşlara üyelikten kaynaklanan enformel ilişkiler yardımıyla oluşmayacağını" Harriss ve de Renzio (1997), Stiglitz (2000) ve Offe'ye (1999) referansla vurgulamaktadır. Devletin, vatandaşların birbirlerine ve ulus-devlete olan bağını, bir başka deyişle vatandaşlık bilincini yerleştirmek ve sağlamlaştırmakta önemli bir işlevi vardır. Kamu hizmetlerinin verilmesinde devletin önemli ve birincil işlevini sürdürdüğü Danimarka, Norveç ve İsveç'te yapılan araştırmalar, vatandaşların toplumun diğer bireylerine ilişkin görüşlerinin devletle olan ilişkileriyle şekillendiğini göstermektedir. İskandinavlıların büyük bir çoğunluğu, devletlerinin vatandaşlarına eşit ilgi ve özen göstererek adil kamu hizmetleri götürdüğünü düşünmektedir (Kumlin ve Rothsetin, 2005: 344). Bu ülkelerde yürütülen görgül araştırmalarda güven oranı dünyanın diğer ülkelerine göre daha

fazladır. İsveç’de vatandaşların %66’sı diğer vatandaşların çoğunlukla güvenilir olduğunu düşünürken bu oran ABD’de %48, Almanya’da %38, Portekiz’de %23 ve Türkiye’de ise %10’dur (Inglehart, 1997).

Bu veriler ışığında “vatandaşların kendilerine adil ve eşit hizmet götüren devlet kurumları olduğu yönündeki algılamaları ne kadar güçlüyse birbirlerine duydukları güven o kadar güçlüdür” önermesinin tutarlılık ve geçerliliğinin araştırılması gerekir (Kumlin ve Rothsetein, 2005: 344; Hooghe ve Stolle, 2003). İskandinav ülkelerindeki vatandaşların birbirlerine güven duymalarının tek ya da en güçlü nedeni adil ve eşit olarak değerlendirilen kamu hizmetleri olmayabilir. Ancak bu yöndeki araştırma bulguları, SS ve SK’nin daha önce değinilen kuramsal ve metodolojik sorunlarıyla beraber ele alındığında devletin algılanması ile vatandaş güveni arasındaki ilişkinin araştırılması önemli ve anlamlı gözükmektedir.

Türkiye’de bireylerin toplumun kurumlarına ve kurumsal yapısına duydukları güven olarak adlandırdıkları pasif güven mekanizmasının ciddi yara aldığını vurgulayan Işık ve Pınarcıoğlu (2001: 55) bu tür güvenin “toplumu oluşturan bireyleri mümkün olduğunca kapsayacak ve asgari müşterekteki ilişkilerini düzenleyecek kurumsallaşmalar” yoluyla sağlanabileceğini belirtmektedirler. Bu tür kurumsallaşmaların yalnızca devletin alanında yer almadığını vurgulamakla birlikte “devletin bu kurumsallaşmada en önemli aktör olduğunun” altını çizmektedirler.

İskandinavya’da yürütülen araştırmalarda gönüllü örgütlere ve toplumsal ağlara katılmakla diğer insanlara güvenin artması arasında anlamlı ve sağlam bir ilişki gözlemlenmemiştir. İddia edilenin aksine örgütlere yüksek düzeyde katılımı daha yüksek güven arasında ilişki “ters nedensellik” nedeniyle oluşmuş gözükmektedir. Bir başka deyişle, insanlar gönüllü örgüt ve toplumsal ağlarda önceden güven duydukları insanlarla biraraya gelerek faaliyet göstermektedirler (Wollebeak&Selle, 2003; Kumlin ve Rothsetein, 2005: 346).

Bu araştırmaların bulguları ışığında birçok gönüllü örgüt ya da toplumsal ağın birbirlerine karşı güven değil, güvensizlik duyduğu söylenebilir. Özellikle dini, etnik ya da hemşehri özelliklerinin hakim olduğu toplumsal ağ ya da örgütler kendilerini diğer örgüt ve ağlardan ayırtırlar. Hatta kendi kimliklerini tanımlamaları ve kurmaları için bu tür bir dışlamaya gereksinim duyarlar. Böyle bir toplumsal yapıda, belli bir toplumsal ağa ya da örgüte bağlı olan bireylerin diğer toplumsal ağ ve örgütlerde yer alanlara karşı güvensizlik ve hatta düşmanlık duyması beklenmedik bir durum olmayacaktır. Devletin geri çekildiği bir ortamda toplumsal ağlar ve gönüllü örgütlerin çoğalarak vatandaşlar arasındaki güven ilişkilerinin sağlamlaşacağı ve demokrasinin güçleneceği tezi bu nedenlerle daha da zayıflamaktadır.

SONUÇ

Türkiye’de bir süredir hız kazanan ademi merkezileşme ve özelleştirme uygulamalarıyla devletin toplumsal taleplerin odak noktası olmaktan uzaklaşmasıyla birlikte hemşehri, etnik ve din temelli toplumsal ağların ve örgütlerin güçlenmesi ve çoğalması beklenebilir. Devletin görünürlülüğünün ve işlevinin azalması sonucunda vatandaşların birbirlerine duydukları güven olumsuz yönde, bağlı buldukları toplumsal ağ ya da örgütteki türdeş insanlara duydukları güven ise olumlu yönde etkilenecektir. Ulusal kamusal alanın toplumsal mücadele alanı olma işlevinin azalması, ilksel bağlara dayalı ağ ve örgütlerin vatandaşların ulusun ortak değerlerine olan bağlılığını, kendi etnik, dini ya da hemşehrilerce paylaşılan değerlere doğru yönlendirmesini kolaylaştırabilecektir. Vatandaşların devletlerine, diğer vatandaşlara, ulusal değerlere olan tutum, davranış ve algılamalarının oluşmasında dini, etnik ya da hemşehri temelli toplumsal örgüt ve ağların işlevi artması şartı olmayacaktır.

Vatandaşların birbirlerine ve devletin kurumlarına güvendiği, demokratik değer, tutum ve davranışların hakim olduğu bir SK yerine, yalnızca bağlı bulunulan toplumsal ağ ya da örgütteki insanlara güven duyulan, dışımanın ve düşmanlığa varan rekabetin yaşandığı, SS’si yüksek ancak parçalanmış ve ayrılmış bir sosyal yapının gelişmesi olasıdır. Türkiye’de bireylerin birbirlerine güvendikleri, siyasal sisteme etkin bir şekilde katıldıkları vatandaşlık temelli ulusal demokratik bir siyasal kültür, devletin kamu hizmetlerinden çekilmesiyle değil, sunulan kamu hizmetlerinin nitelik ve niceliğini daha da güçlendirmesiyle sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- ALKAN, T. (1979) *Siyasal Toplumlaşma*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- AKDOĞAN, A. A. (2002) Toplumsal sermaye: Yeni sağın küresel yüzü Özdek, Y. (der.) *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* içinde, TODAİE yayını, Ankara, 71-85.
- AKDOĞAN, A. A. (2004) Halkın yerel yönetimlere katılımı: sınırlılık ve yeni açılımlar, *Yerel Yönetimler Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Biga İİBF, Çanakkale, 273-280.
- ALMOND, G. A. (1992) The intellectual history of the civic culture concept Almond, G. A. ve Verba, S. (der.), *The Civic Culture Revisited* içinde, Sage, CA, 1-36.
- ALMOND, G. A. ve POWELL, G. B. (1966) *Comparative Politics: System, Process and Policy*, Little, Brown and Company, Boston.

- ALMOND, G. A. ve VERBA, S. (1963) *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Little, Brown and Company, Boston.
- GÜLER, B. (24 Şubat 2004) Yerel yönetim taslakları üzerine bir değerlendirme, *Cumhuriyet*.
- GÜLER, B. (2005) Kamu yönetimi temel kanunu üzerine Güler, B. (der.) *Devlette Reform yazıları* içinde, Paragraf: Ankara, 75-127.
- BARRY, B. (1970) *Sociologists, Economists and Democracy*, Collier, Macmillan, Londra.
- BERRY, J., PORTNEY, K. ve THOMSON, K. (1993) *The Rebirth of Urban Democracy*, Brookings Institution, Washington, DC.
- BUĞRA, A. (2001) Ekonomik kriz karşısında Türkiye'nin geleneksel refah rejimi, *Toplum ve Bilim*, (89), 22-30.
- CHILTON, S. (1988) Defining political culture, *The Western Political Quarterly*, 41(3), 419-445.
- ÇARKOĞLU, A. ve TOPRAK, B. (2000) *Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset*, TESEV, İstanbul.
- DOĞANAY, Ü. (2004) Rethinking democratic procedures: Democracy and deliberative experiences in Turkey's LA21 Process, *Political Studies*, (52) 4, 728-744.
- ESMER, Y. (1999) *Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler*, TESEV, İstanbul.
- FUKUYAMA, F. (1995) *Trust: Social Virtues and the Creation of Prosperity*, Free Press, New York.
- GIBBINS, J. R. (1989) Contemporary political culture: An introduction Gibbins, J. R. (der.) *Contemporary Political Culture: Politics in a Postmodern Age* içinde, SAGE, Londra, 1-30.
- GITTEL, R. ve VIDAL, A. (1998), *Community Organization? Building Social Capital as Development Strategy*, Sage, Londra.
- GÜNEŞ-AYATA, A. (1991) Gecekondularda kimlik sorunu, dayanışma örüntüleri, *Toplum ve Bilim*, (51/52), 89-102.
- GÜNEŞ-AYATA, A. (1992) *Cumhuriyet Halk Partisi: Örgüt ve İdeoloji*, Gündoğan, Ankara.
- HARRISS, J. ve RENZIO, P. (1997) 'Missing link' or analytically missing?: The Concept of Social Capital, *Journal of International Development*, (9)7, 919-937.

- INGLEHART, R. (1997) *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*, Princeton University Press, Princeton.
- INGLEHART, R. (1999) Trust, well-being and democracy Warren, M. (der.) *Democracy and Trust* içinde, Cambridge University Press, New York, 88-120.
- KALAYCIOĞLU, E.; ÖZBUDUN, E. ve KÖKER, L (1995) *Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür*, Türkiye Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.
- KIŞLALI, A. T. (1987) *Siyaşet Bilimi*, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları, Ankara.
- KÖSE, E. (2004) Yeni bir iktidar tarzı olarak liberal yönetim zihniyeti ve beşeri-sosyal sermaye kavramı, <http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/02-01.pdf> (erişim, 13 Haziran 2006).
- KUMLIN, S. ve ROTHSTEIN, B. (2005) The theory of social capital and the Scandinavian puzzle, *Comparative Political Studies*, 38(4), 339-365.
- LANE, R. (1997) *The Art of Comparative Politics*, Allyn and Bacon, Boston, MA.
- MARDİN, Ş. (1991) Türkiye’de muhalefet ve kontrol Mardin, Ş. (der.), *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4* içinde, İletişim, İstanbul, 176-193.
- MORENO, A. ve MENDEZ, P. (2002) Attitudes toward democracy: Mexico in comparative perspective, *International Journal of Comparative Sociology*, 43(3-5), 350-367.
- OFFE, C. (1999) How can we trust our fellow citizens? Warren, M. E. (der.), *Democracy and Trust* içinde, Cambridge University Press, Cambridge, 42-87.
- OLMSTED, M. S. (1959) *The Small Group*, Random House, New York.
- POLANYI, K. (1944) *Büyük Dönüşüm*, Ayşe Buğra (çev.), Alan Yayıncılık, 1986.
- PORTES, A. (2000) The Two Meanings of Social Capital, *Sociological Forum*, (15)1, 1-12.
- PUTNAM, R. D., LEONARDI, R. ve NANETTI, R. Y. (1993) *Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton.
- PUTNAM, R. D. (1996) The strange disappearance of civic America, *American Prospect*, (24), 34-48.

- PUTNAM, R. D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, Simon and Schuster, New York.
- SCHNEIDER, M., TESKE, P., MARSCHALL, M., MINTROM, M., ROCH, C. (1997) Institutional arrangements and the creation of social capital: The effects of public school choice, *The American Political Science Review*, (91)1, 82-93.
- SOMERS, M. R. (1995) What's political or cultural about political culture and the public sphere? Toward an historical sociology of concept formation?, *Sociological Theory*, 13(2), 113-144.
- SCHÜLER, H. (1999) *Türkiye'de Sosyal Demokrasi: Particilik, Hemşehrilik, Alevilik*, İletişim, İstanbul.
- STIGLITZ, J. E. (2000) Formal and informal institutions Dasgupta P. ve Serageldin I. (der.), *Social Capital: A Multifaceted Perspective* içinde, The World Bank, Washington DC, 59-70.
- SZRETER, S. (2002) The state of social capital: Bringing back in power, politics and history, *Theory and Society*, (31)5, 573-621.
- ÜSKÜL, Z. (1995) Sübzidiyarite ilkesi üzerine düşünce araştırması, *Yeni Türkiye*, (4), 22-26.
- TOCQUEVILLE, A. (2001) *Democracy in America*, Signet Classic: New York.
- TÜSİAD (1991) *1990-1991 Dünya Değerler Araştırması: Türkiye Sosyo-Ekonomik Değerler Anketi'nin Sonuçları ve Değerlendirilmesi*, TÜSİAD, İstanbul
- TÜSES, (1995) *Türkiye'de Siyasi Partilerin Seçmenleri ve Sosyal Demokrasinin Toplumsal Tabanı*, TÜSES, İstanbul.
- YELKEN, R. (1999), *Cemaatin Dönüşümü: Geç Modern Dönemler İçin Bir Cemaat Sosyolojisi*, Vadi Yayınları: Ankara.
- WALTERS, W. (2002) Social Capital and Political Sociology: Re-imagining politics?, *Sociology*, 36(2), 377-397.
- WHITE, J. (1996) Civic culture and Islam in Urban Turkey Hann, C. ve Dunn. E. (der.) *Civil Society? Challenging Western Models* içinde, Routledge, London, 143-154.
- WOLFE, A. (1989) *Whose keeper? Social Science and Moral Obligation*, University of California Press, Berkeley.

www.oecd.org, erişim 27 Ağustos 2006.

Copyright of Akdeniz University Faculty of Economics & Administrative Sciences Faculty Journal / Akdeniz Universitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Fakultesi Dergisi is the property of Akdeniz University Faculty of Economics & Administrative Sciences and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.